

DOI:10.26104/NNTIK.2023.46.58.046

Айтмаматова У.А., Эргешов А.М.

**ЖАШЫ ЖЕТЕ ЭЛЕК БАЛАНЫ СУРАККА АЛУУДАГЫ АЙРЫМ
УЮШТУРУУ ЖАНА ПРОЦЕДУРАЛЫК КӨЙГӨЙЛӨР**

Айтмаматова У.А., Эргешов А.М.

**НЕКОТОРЫЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ И ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
ПРОИЗВОДСТВА ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО**

U. Aitmatatova, A. Ergeshov

**SOME ORGANIZATIONAL AND PROCEDURAL PROBLEMS OF PRODUCTION
OF THE INTERROGATION OF A MINOR**

УДК: 343.34

Бул макалада жашы жете элек жабырлануучунун катышуусу менен кылмыш ишинин маселелери, ошондой эле учурдагы кылмыш-процессуалдык мыйзамдардын тиешелүү жоболору, жашы жете элек жабырлануучуну суракка алуунун процесстик эрежелери эске алынат. Процедуралык эрежелер жана жашы жете элек адамды суракка алуунун тактикалык өзгөчөлүктөрү эл аралык укукта жана укуктук адабияттарда көрсөтүлгөн критерийлерди, жашы жете элек адамды суракка алуу эрежелерин, ошондой эле укуктук ченемдердин жарактуулук шарттарын камтыйт. Жашы жете элек жабырлануучуну суракка алуу тартибинин компоненттерин текшерүү (жашы жана сурактын узактыгы; тергөө ишинин катышуучуларынын курамы; сурактын видео жаздырууларын жасоо). Автор жашы жете элек адамдын катышуусу менен сурактын уюштуруу, стратегиялык жана процедуралык ыкмаларынын учурларын изилдеген. Прокурордун жашы жете электердин укуктарын сактоо жана тергөө бөлүмдөрүндө тергөө иштерин жүргүзгөн тергөөчүлөрдү суракка алуу боюнча көзөмөлүнүн жыйынтыктарынын негизинде тергөөчүлөр кетирген каталар талдоого алынат жана сурак учурунда келип чыккан кыйынчылыктар, аларды чечүүнүн жарактуу жолдору сунушталат.

Негизги сөздөр: сурак, адам, шектүү, жашы жете элек, эреже, мыйзам, укук, жобо, кылмыш.

Данная статья посвящена вопросам уголовного судопроизводства с участием несовершеннолетнего потерпевшего, а также соответствующих положений действующего уголовно-процессуального законодательства, рассматривается процессуальный порядок производства допроса несовершеннолетнего потерпевшего. Процессуальный порядок и тактические особенности производства допроса несовершеннолетнего потерпевшего включают в себя выделяемые в международном законодательстве и юридической литературе критерии, правила производства допроса несовершеннолетнего потерпевшего, а также условия действия правовых норм. Изучение составляющих процессуального порядка производства допроса несовершеннолетнего потерпевшего (возраст и продолжительность производства допроса; состав участников следственного действия; производство видеозаписи допроса). Автором были рассмотрены моменты организационные, стратегические и процессуальные особенности производства допроса с участием несовершеннолетнего лица. На основе результатов

прокурорского надзора по соблюдению прав несовершеннолетних, а еще опроса следователей, проводивших данное следственное действие в следственных отделах, анализируются ошибки, допускаемые следователями, а еще трудности, возникающие в процессе производства допроса, предлагаются допустимые пути их решения.

Ключевые слова: допрос, лицо, подозреваемый, несовершеннолетний, норма, право, порядок, регулирование, преступление.

This article is devoted to the issues of criminal proceedings with the participation of the minor victim, as well as the relevant provisions of the current Criminal procedure legislation, the procedural rules for the interrogation of the minor victim are taken into account. The rules of procedure and the tactical specifics of the interrogation of a minor victim include the criteria highlighted in international law and legal literature, the rules for the interrogation of a minor victim, as well as the conditions for the validity of legal norms. Examination of the components of the Rules of Procedure for the interrogation of the minor victim (age and duration of the interrogation; composition of the participants of the investigative action; making video recordings of the interrogation). The author examined the moments of organizational, strategic and procedural methods of interrogation with the participation of a minor person. On the basis of the results of the prosecutor's supervision over the observance of the rights of minors and the questioning of the investigators who conducted this investigative action in the investigative departments, the mistakes made by the investigators are analyzed, and the difficulties arising during the interrogation, valid ways of solving them are proposed.

Key words: interrogation, person, suspect, minor, rule, law, law, regulation, crime.

Процедуралык эрежелерге жана жашы жете элек адамды суракка алуунун тактикалык өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу маселелер илимий жактан бир нече жолу изилденген, бирок алар бүгүнкү күндө да актуалдуулугун жоготкон жок, анткени алар кылмыш процессинин жана криминалистиканын алкагынан чыгып кетишкен. Ошондуктан конституциялык укук боюнча адистер эл аралык укукта колдонулган "жашы жете элек" жана "бала" деген терминдердин ортосундагы байланышты талкуулоону улантышууда. Психолог

логия жана психиатрия жаатындагы илимпоздор жашы жете элек жабырлануучуну узак убакыт бою суракка алуунун узактыгына байланыштуу маселелерди изилдешет. Бул изилдөөлөрдүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексин жакшыртууда колдонулган. Баланын укуктары жөнүндө Конвенциянын 1-беренесине ылайык, "эгерде балага тиешелүү мыйзамга ылайык, ал эң эрте жашы жете элек болсо, 18 жашка чейин ар бир адам бала болуп саналат". Мындан тышкары, сурак учурунда жашы жете элек адамдардын укуктарынын бузулушуна же алардын кызыкчылыктарын туура эмес коргобой жатат, укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгүндө көптөгөн кемчиликтер бар. Жашы жете элек жабырлануучуга карата мыйзам чыгаруучу тарабынан берилген укуктук кепилдиктерди бузуу менен жеке укук коргоо органдарынын кызматкерлери мыйзамдуу өкүлдөрдүн суракка катышуусун милдеттүү деп эсептешпейт, анткени анткени Кыргыз Республикасынын Жазык-процесстик кодексинде мыйзамдуу өкүл (ата-энелердин бири, камкорчу, камкорчу, мугалим) "катышууга укугу бар" деп көрсөтөт [1]. Коомдун эң активдүү бөлүгү катары жашы жете элек балдарга терс экологиялык факторлор көбүрөөк таасир этет. Ошентип, жашы жете электердин кылмыштуулугуна, биринчи кезекте, терең социалдык-экономикалык, саясий, моралдык-психологиялык карама-каршылыктардын кесепети болгон жалпы криминологиялык факторлор (макро деңгээлде) таасир этет. Коомдун катмарлануусу, социалдык-экономикалык теңсиздик, материалдык жана материалдык эмес муктаждыктарды канааттандыруу үчүн чыныгы мүмкүнчүлүктөрдүн жоктугу, жакырчылык, мажбурлап эмгек миграциясы, ата-энелердин өлүмү жана үй-бүлөлөрдүн бузулушу ушул факторлордун айрымдары.

Жашы жете электердин ар түрдүү кылмышты жасоого баруу себептери жана шарттары жөнүндө, инсандыкты калыптандырууда кылмыштуулукту козгогон жагдайларды жана белгилүү бир жагымсыз кырдаалга байланыштуу факторлорду баса белгилөө керек. Жашы жете электердин кылмыштуу жүрүм-турумунун негизги себеби-белгилүү бир адамдын анти-социалдык мотивациясы (багыты). Тиешелүү теорияларда камтылган балдардын кылмыштуу жүрүм-турумунун көптөгөн түшүндүрмөлөрү бар. Бул теориялардын көпчүлүгү жашы жете электердин социалдашуу процессине терс таасирин тийгизген микро чөйрөнүн айрым компоненттеринин ролуна багытталган. Мындай теорияларды негизинен социологиялык теорияларга байланыштырууга болот. Айрыкча микродеңгээлде, үй бүлөдөгү, мектептеги, жакынкы чөйрөдөгү көйгөйлөр өткөөл курактагы жана ден-соолуктагы көйгөйлөр жашы жете электердин арасында чоң тобокелдик тобуна алып келет. Ар кайсы өлкөлөрдүн криминологдорунун айтымында, мындай балдардын са-

нын так аныктоо кыйын. Тобокелдик тобунун болжолдуу курамы 17 жашка чейинки жашы жете элек балдардын дээрлик 25% түзөт. Мындай балдар мыйзам менен көп көйгөйлөргө туш болушат.

Башкача айтканда, жашы жете элек адамдын таасири астында кылмыш жасоого (кылмыш) себеп болгон айрым факторлорду (себептерди) карап көрүүгө болот. Жаш жете электин өнүгүшүнө (чоңойушуна) үй бүлөнүн ролу чечүүчү роль ойнойт. Ата мекендик жана чет өлкөлүк криминологдордун изилдөөлөрү тастыктагандай, баланын ата-энеси же алардын бири менен эмоционалдык байланышын орнотуу маанилүү. Эгерде үй бүлөдө эмоционалдык байланыш жана тиркеме жок болсо, анда жашы жете электердин жүрүм-турумунда нормадан четтөөчүлүктүн ар кандай түрлөрү пайда болот.

Жада калса терс макроэкономикалык таасирлерди туура тарбиялоо менен компенсациялоого болот. Ата-энелердин балдарга карата ырааттуу иш-аракеттери, натыйжалуу көзөмөл жана күчтүү эмоционалдык байланыштары бар кээбир үй бүлөлөр жагымсыз социалдык шарттарды жеңе алышпайт. Мындай үй-бүлөлөрдө чоңойгон балдардын кылмышкер болуу мүмкүнчүлүгү бар экендигин маалым.

Тескерисинче, бай жана каржылык жактан камсыз болгон үй бүлөдө, өзүмчүл, жансыз жашы жете элек балдар коомдун адеп-ахлактык жана укуктук эрежелерин жана нормаларын эске албаган, анткени алар үй-бүлөсүндө дал ушундай жүрүм-турумду байкашкан.

Балдардын агрессивдүү жүрүм-туруму көбүнчө ата-энелердин үй бүлөлүк зомбулугу менен байланыштуу. Кантсе да, бул кылмыштарды жасоого алып баруучу биринчи кадам. Статистика көрсөткөндөй, балдарды кордогон ата-энелердин 70%ы бала кезинде ушундай мамилеге дуушар болушкан.

Укук коргоо органдарынын кызматкерлеринин, психологдордун баамында жашы жете элек кылмышкерлер негизинен жаныбарларга ырайымсыздык мамилеси менен айырмаланарын байкашат. Сезимталдыктын босогосун азайтуу, биздин "кичинекей бир туугандарыбыздын" азап чегүүлөрүнөн ырахат алуу каалоосу адамдарга карата мындай жүрүм-турумду кайталоонун жогорку ыктымалдыгын көрсөткөн маанилүү көрсөткүч болуп саналат.

Жашы жете элек кылмышкерлер жашаган үй бүлөлөрдүн басымдуу көпчүлүгү душмандык атмосферага ээ болушкан: алар калп, кемсинтүү жана кол салуу менен мүнөздөлгөн, материалдык деңгээл, ошондой эле ата-энелердин маданий жана билим деңгээли төмөн болгон.

Баланын билим берүүсүнүн негизги мекемелери болгон жалпы мектеп жана кесиптик окуу жайларынын системасындагы бир катар терс факторлор анти-социалдык мотивациянын калыптанышына объективдүү жана субъективдүү алып келиши мүмкүн. Мын-

дай терс факторлорго төмөнкүлөр кирет: ар бир окуучуга жеке мамиленин жоктугу, педагогикалык кызматкерлердин жүгү, алардын айрымдарынын кесиптик көндүмдөрүнүн төмөндүгү; мугалимдер тарабынан окуучуларды жана алардын ата-энелерин кошумча киреше булагы катары кабыл алуу жана натыйжада окуучулардын билимин адилетсиз баалоо (коммерциялык же коррупциялык мамиле); балдардын ар кандай жөндөмдүүлүктөрү үчүн иштелип чыккан программалардын жоктугу. Бул факторлор негизинен мугалимдин коомдогу ролунун жана миссиясынын кемсинтилишине, анын ишине жетиштүү материалдык стимулдардын жоктугуна байланыштуу.

Жашы жете электин айлана-чөйрөсү баланын инсандыгын калыптандырууга олуттуу таасир этет. Жашы жете элек кылмышкерлерге келсек, бош убактысын курдаштарынын же улгайган шериктеринин тобунда алкоголь ичимдиктери жана тамеки менен өткөрсө, анда ал эч кандай мааниге ээ эмес, бул жашоо образы адатка айланып, андан кийин тиешелүү муктаждыктарга алып келет.

Оң каалоолор жана тиешелүү мүмкүнчүлүктөр жок болсо, өзүн-өзү ырастоо зарылдыгы иш-аракеттердин терс формаларына алып келет. Макро чөйрө баланын мүнөзүнүн медиа аркылуу калыптанышына терс таасирин тийгизиши мүмкүн. Маалыматтык таасирлердин интенсивдүүлүгү кыска убакыттын ичинде жогорулады. Бирок, маалыматтын эң күчтүү булактары (телевизор, гезиттер, радио, интернет жөнүндө айтпаганда да) жарнама агенттиктери менен биргеликте массалык маданияттын жаман, примитивдүү, кээде мыкаачы үлгүлөрүнө басым жасашкан. Алардын кээ бирлери зордук-зомбулукту, бузукулукту түздөн-түз жайылтышат. Чоңдордун жүрүм-туруму өспүрүм куракка мүнөздүү болгондуктан, мындай маалыматты күн сайын көрүү жана кабыл алуу баланын дүйнө таанымын калыптандырат.

Жашы жете электердин арасында эң көп кездешкен кылмыш-бул өзүмчүлдүк менен жасалган зордук-зомбулук. Өзүмчүл кылмыштар негизинен уурулук, зордук-зомбулук кылмыштары киши өлтүрүү жана ден соолукка зыян келтирүү болуп саналат. Бул жерде зордук-зомбулукту өз алдынча жасалган кылмыштар (м:тоноо) учурунда каражат катары колдонуу менен байланышкан зордук-зомбулук кылмыштары менен максат катары зордук-зомбулукту (хулигандык, вандализм, садизм, сексуалдык зомбулук учурунда зордук-зомбулук) айырмалоо керек.

Биринчиден, Кыргызстанда жашы жете электердин кылмыштуулугунун криминологиялык факторлорун кыйла натыйжалуу кыла турган эч кандай окуялар

болбогону муну тастыктап турат.

Экинчиден, жашы жете электердин кылмыштуулугу жогорку кечигүү менен мүнөздөлөт. Социологиялык изилдөөлөр көрсөткөндөй, жашы жете электер тарабынан жасалган кылмыштардын орто эсеп менен үч-төртөө гана укук коргоо органдарынын көз карашына кирет.

Демек, жашы жете электердин кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн төмөндөшү кылмыш факторлору алардын натыйжалуулугун төмөндөтпөгөн шарттарда жана жашы жете электердин кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн төмөндөшү үчүн объективдүү өбөлгөлөр жок, жашы жете электердин кылмыштуулуктун төмөндөшү өспүрүмдөрдүн кылмыштуу ишмердүүлүгүнүн төмөндөшүн чагылдырбайт, бирок мындай топторду аныктоодо Ички иштер департаментинин ишиндеги кемчиликтердин болушун чагылдырат. Бул жагынан алганда, өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугуна себеп болгон себептерди жана шарттарды жоюу үчүн кошумча изилдөө жана иштеп чыгуу зарыл.

Адабияттар:

1. Арстанбеков М.С. Особенности расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними / М.С. Арстанбеков, Жаасынбек кызы А., Турсунбай кызы Г. // Инновационные подходы в современной науке: сборник статей по материалам СXXXIV международной научно-практической конференции, Москва, 2 января 2023 года. Т.2 (134). – Москва: ОсОО "Интернаука", 2023. – С. 141-147. – DOI 10.32743/25878603.2023.2.134.351748. – EDN YXUDMJ.
2. Анисимов А.А. История становления ювенальной юстиции в России / А.А. Анисимов, С.Т. Гаврилов // Синергия. 2016. - № 1.
3. Гуртовой Е.С., Казакова Н.Е. Комплексный мониторинг в регионе// Высшее образование в России, 2005. - №8.
4. Маремкулов А.Н. Из истории правового оформления политики самодержавия на Северном Кавказе / А.Н. Маремкулов. // Исторический вестник. 2005. - № 2.
5. Валуйсков Н.В. Преступность несовершеннолетних в современной России и некоторые вопросы уголовно-правовой политики / Н.В. Валуйсков // Труды Института государства и права Российской академии наук. - 2014.
6. Орлова О.Ю. Особенности формирования и содержание социальных практик института защиты прав ребенка в Европе и в современной России / О.Ю. Орлова, Д.Н. Черезов // Устойчивое развитие науки и образования. 2017.
7. Руднева Н.В. Значение профилактики девиантного поведения в молодежной среде при формировании правовой культуры студентов вуза / Н.В. Руднева. // Территория науки. 2016. № 2.
8. Валуйсков Н.В. Ювенальная преступность в России: понятие, состояние и меры противодействия ей / Н.В. Валуйсков // Правовая политика и правовая жизнь. 2015. № 4.
9. <https://cyberleninka.ru/article/n/organizatsionno-takticheskie-osnovy-rassledovaniya-otdelnyh-vidov-prestupleniy-sovershennyh-nesovershennoletnimi>